

Język polski da się lubić

Skąd w języku...?

„Mądrej głowie dość dwie słowie”

Dwie słowie to przykład dawnej liczby podwójnej, używanej, gdy mówiło się o dwóch przedmiotach. Pozostałość liczby podwójnej mamy dziś w odmianie rzeczowników: *oczy, uszy* (oznających przeciw organy parzyste). W dopełniaczu liczby mnogiej występuje forma *oczu* lub *ócz, uszu* lub *uszów*, a w narzędniku liczby mnogiej – *oczami* lub *oczami, uszami* lub *uszami*. Inne przykłady to: *rękami* – *rękoma, w rękę*.

Kotek – kotka, sweter – swetra

W tych przykładach mamy do czynienia z tzw. e ruchomym. Zjawisko to jest wynikiem procesu fonetycznego, który zaszedł w X w. i polegał na zaniku półsamogłosek (zwanym jerami) lub przejściu ich w *e*, w zależności od ich pozycji w wyrazie. Jeśli półsamogłoska występowała na końcu wyrazu lub przed sylabą zawierającą samogłoskę, wtedy zanikała. Jeżeli natomiast występowała przed sylabą zawierającą inną półsamogłoskę, przechodziła w *e*. Proces ten tłumaczy nam wiele oboczności występujących we współczesnym języku, np. *pies – psa, sen – snu, szedł – szła*.

Czemu leśny, ale las?

To z kolei przykład zjawiska fonetycznego zwanego przegłossem polskim (zaszedł przed XII w.). Polegał on na przejściu samogłoski *e* w *o* lub *a*. Dokony-

wało się to wówczas, gdy ta samogłoska występowała po spółgłosce miękkiej, a przed spółgłoską przedniojęzykową twardą (t, d, s, z, n, r, l), np.: *nieście- nie- sę, płacie- płotę, więńce- wi- anek, gwieżdzisty - gwiazda, kwięcisty - kwi- at*.

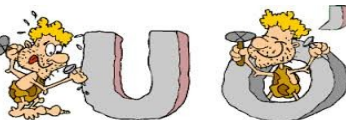

Skąd się wzięło ó?

„Ó” to wynik procesu, który nazywa się wzdłużeniem zastępczym. Jest to zjawisko wydłużenia czasu wymawiania samogłoski *o*, będące efektem zaniku półsamogłoski (jeru) w następnej sylabie. W języku prasłowiańskim różniono samogłoski długie (*ā, ē, ō*) i krótkie (*á, é, ó*), a czas potrzebny na ich wymówienie określano iloczasem.

Pierwotne długie *o* przeszło najpierw w *o* pochylone (głoska pomiędzy *o* a *u*, oznaczona w piśmie jako *ó*), a następnie jego wymowa zaczęła się przekształcać w *u*, aż do całkowitego zatarcia różnicy brzmieniowej między *ó* i *u*.

Różnica ta jest jeszcze słyszalna w niektórych gwarach góralskich, np. cieszyńskiej i żywieckiej. Głoska *ó* na Podhalu jest bardziej zbliżona do *o* niż do *u*. Pary wyrazów, takich jak np. *Bug* i *Bóg, lud* i *lód* wymawia się w tych gwarach inaczej i nie potrzeba mówić całego zdania, by wiedzieć, o czym mowa. Brzmie-

Pochodzenie naszych imion

Agata - z grec. *agathe* (dobra, szlachetna, wspaniała, ciepła, o wielkim sercu) lub *agathos* (dobrze urodzony, szlachetny).

Beata - z łac. *beata* (błogosławiona, szczęśliwa).

Elżbieta - ze starohebr. *elzeba* lub *eliszeba* (Bóg jest moją przysięgą lub moją doskonałością).

Natalia - z łac. *dies natalis* (dzień narodzin). Oznacza: ta, która oczeku-

je ponownych narodzin w życiu pośmiertnym.

Karolina - ze starogerm. *charal, carl* (mąż, mężczyzna). Oznacza: wierna małżonkowi, oddana domowi.

Zofia - z grec. *sophia* (mądrość).

***

Aleksander - z grec. *alekso* (bronię się, odpieram atak) i *andros* (mężczyzna, mąż). Oznacza: obrońca ludzi odpierający wrogów.

nie głoski *ó* można usłyszeć w piosenkach np. Golec uOrkiestry.

Kiedy ch, a kiedy h?

Dawniej wszyscy Polacy różniali *ch* bezdźwięczne i *h* dźwięczne. W związku z tym nie mieli problemów z ortografią, bo pisali to, co słyszeli. Dziś już niewiele osób (głównie na pograniczach polsko-białoruskim i polsko-ukraińskim oraz dawni mieszkańcy Kresów Wschodnich) wymawia dźwięcznie *h*. Większość nie odróżnia brzmieniowo tych dwóch głosek.

Zwróćmy uwagę, że bezdźwięczna niegdyś głoska *ch* wymienia się tylko na bezdźwięczne *sz*, a dawne dźwięczne *h* – na głoski dźwięczne (*dz, g, z, ż*), np. *mucha* – *musze, druh* – *drużyna, wahać się* – *waga, błahy* – *blażen*.

Skąd się wzięło rz,?

Dawniej istniało miękkie *r* (*r'eka, mor'e*). Z czasem obok pierwotnego dźwięku *r'* wydzielił się w wymowie element zbliżony do *j* (*r'jeka, mor'je*). Później przybrał on postać nowej spółgłoski *ź* (*rżeka, morże*) późniejszych czasach pierwotny element *r'* był w wymowie coraz słabiej słyszalny, w końcu zaś zanikł zupełnie, podczas gdy wtórne *ź* stawało się coraz silniejsze. Zapisy *rżeka, morze, przyjaciel, krzak* przypominają jednak o pierwotnym brzmieniu tych wyrazów. Dawne miękkie *r* ujawnia się też w wielu formach dzięki wymianom typu *morze* – *morski, górzysty* – *góra, drzewo* – *drwał*.

Michał - z hebr. *mikha'el* (któż jest jak Bóg?).

Krzysztof - z grec. *Christos* (Chrystus) i *phero* (nieść). Oznacza: niosący (w sobie), wyznający Chrystusa.

Jakub - z aram. *ja'aqob'el* (niech Bóg ochrania).

Mateusz - z hebr. *Mattania* (dar Jahwe, dar Boży).

Filip - z grec. *filihippos* (kochający konie lub znawca koni).

NR 3/2016

Publikacja powstała w ramach szkolnego Tygodnia Kultury Języka Polskiego

kwiecień 2016

(oprac. mgr Agata Marszał)

JĘZYK TO PODSTAWA!

W tym numerze:

Czy wiesz, że...?	2
Po co komu ortografia?	2
Język polski jest a-e.	2
Gdzie postawić przecinek?	3
Razem czy osobno?	3
Mów i pisz poprawnie!	3
Po godzinach...	4

? Czy wiesz, że...?

akronim - wyraz utworzony w wyniku skrócenia grupy wyrazów, będących zwykle jakąś nazwą; skrótowiec (np. ZUS).

eponim - nazwa osoby, zwierzęcia lub przedmiotu, od których nazwano jakąś miejscowość lub grupę etniczną (np. *harpagon* – ‘osoba skąpa’ - od imienia bohatera *Skąpca* Moliera; *sodoma i gomora* – ‘siedlisko występku, gniazdo rozpusty, niemoralności, grzechu, bezbożności’ (od nazw biblijnych miast)).

paronim - wyraz kojarzący się z innym wyrazem ze względu na wspólność rdzenia lub podobieństwo brzmienia (np. adoptować – adaptować).

toponim - nazwa miejscowa (np. Góry Stołowe).

Po co komu ortografia?

 Ortografia – nauka zajmująca się poprawnością językową. Stofżona rzeby zapobiec raronczym blendą ortograficznym kturę óstawicznie morzna pszczytadź w wypowiedziach łódzi. Wiele osup popełnia blendy ortograficzne zamjast fczęśniej zajzędź do suownika. Ne ktuży mogom międz wrodzone prąblemy z ortografijjom – muwi se ftedy, rze som dysortografikamii. Aby nafsychadź siem ordograwi, tczeba czytać ksiąlszi na pszyklat: Ch. Sieniewidź, „F póstyń i f purzdźy”.

<http://nonsensopedia.wikia.com/>

„Język polski jest a-e”

Wszyscy wiedzą, że w polskiej pisowni występują charakterystyczne kreski, kropki, ogonki, czyli znaki diakrytyczne (ą, ć, ę, ł, ń, ó, ś, ź, ż). Są one typowe i ważne dla polszczyzny (jest przecież zasadnicza różnica między słowami “łęk” i “lek”).

W 2013 r. pod patronatem Rady Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk ruszyła kampania społeczna „**Język polski jest a-e**”. Ma ona na celu uświadomienie Polakom, jak ważne jest używanie polskich znaków w komunikacji internetowej i SMS-owej.

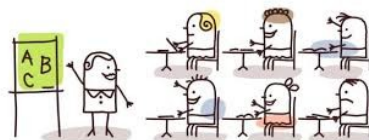
akrostych - wiersz, w którym pierwsze litery wersów tworzą wyraz lub zdanie, np.:

*Lada dzień, lada dzień
euforia zapanuje,
gdy sięgnie po tytuł
i puchar zdobędzie,
a potem Liga Mistrzów.*

dystych - utwór lub strofa złożone z dwu wersów;

oktostych - strofa ośmiowerszowa lub utwór poetycki składający się z ośmiu wierszy

(www.sjp.pwn.pl)

Ciekawostki językowe

chłopiec do bicia - ktoś, na kogo można zwalić winę, a on nie zaprotestuje. W XVII wieku na angielskim dworze królewskim był to specjalny urząd – taki chłopiec był bity zamiast królewicza, gdy ten zawinił.

głodne kawalki - bzdury. *Głodne kawalki się zasuwa, zalewa, wciska, wstawia.* Zawsze są mnogie, jednego *kawalka*, nawet najbardziej *głodnego, wcisnąć* ani *zasunąć* się nie da.

tajemnica poliszynela - rozpowszechniona, wszystkim dostępna informacja, którą niektórzy niesłusznie traktują jako poufną. *Poliszynel* był to we francuskim teatrze kukielkowym śmiesznie garbaty samochwała i kłótnik, który tajemniczym, bardzo głośnym szeptem powierzał publiczności różne swoje zamiary i sekrety. Inne postaci ich nie znały. Ważne, by był ktoś, kto nie wie.

muchy w nosie - grymasy. Niesprovokowane obrażanie się i wygórowane wymagania, dąsy i kaprysy, humory i chimery, boczenie się i strojenie fochów ma wiele nazw, a ta nazwa anatomiczno-fizjologiczno-zoologiczna jest bardzo wyrazista: wyobrażenie jest zabawne i skrajnie nieprzyjemne.

(www.sjp.pwn.pl/ciekawostki)

ogrek żółtko kłódka córka

- wskazuje na znajomość tradycji własnego języka;

- świadczy o szacunku do języka i jego innych użytkowników.

Jak to brzmi bez ogonków i kreseczek?

Spróbuj przeczytać tekst piosenki...

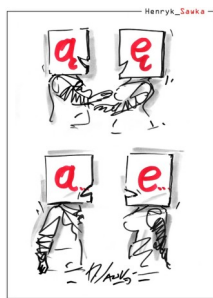
*Dzis chce pamiętać tylko tamte dni..
Kiedy tańczyła dla mnie, czulem, że sens życia blisko jest
Gdzie siła, która kiedyś łączyła nas?
I przeświadczenie, że gdy objełem Cię, byłaś częścią mnie?
Tak bardzo brakuje mi Ciebie..*

*Skąd obojętność, która każe mi stać,
Kiedy chciałbym pobiec za Tobo?
Prawdziwe słowa i emocje jak te,
Które wiozą mi gardło i serce
Nie umiem powiedzieć tego, że wciągnę
Jestes dla mnie prawdziwym powietrzem..*

(Loka „Prawdziwe powietrze”)

**„Język polski jest przyjazny.
Merda ogonkami.”**

(www.loesje.pl)

Gdzie postawić przecinek? Gdzie postawić kropkę?

Nie rozdzielamy przecinkiem poniższych wyrażen, przecinek stawiamy przed nimi:

, mimo że

Nie wziąłem parasola, mimo że padał deszcz.

, chyba że

Z Krakowa nie wyjeżdżał, chyba że musiał.

, tylko że

Pisał dużo, tylko że gazety nie chciały mu tego wszystkiego drukować.

, podczas gdy

Przed południem zaczęli kosić jęczmień, podczas gdy Janek przewracał siano.

, zwłaszcza że

Nie pożyczę ci tej książki, zwłaszcza że nie oddałeś mi jeszcze poprzedniej.

Nie rozdzielamy przecinkiem wyrażenia:

między...a...

Między mną a tobą jest duża różnica wieku.

Rozdzielamy przecinkiem wyrażenie

zarówno..., jak i...

Regulamin ten obejmuje zarówno uczniów, jaki i studentów.

Kropkę stawiamy:

- po skrócie, który jest początkową literą lub początkowymi literami skróconego wyrazu, np.: *p. - pan, gen. - generał, prof. - profesor, kl. - klasa;*

- po cyfrach arabskich oznaczających liczebności porządkowe, np. *od 3. tomu, w 2. osobie (błędnie: 2-gi raz, 5-ciu chłopców);*

- po skrócie nazwy dwu- lub wielowyrazowej, jeżeli wyrazy następne rozpoczynają się od spółgłoski, np. *cdn. (ciąg dalszy nastąpi), itd. (i tak*

dalej), itp. (i tym podobne), jw. (jak wyżej).

Nie stawiamy kropki:

- po skrótach składających się z pierwszej i ostatniej litery wyrazu skróconego, jeśli ten skrót ma formę mianownika, np. *dr (doktor), nr (numer), bp (biskup)* Jednak gdy chcemy odmienić te wyrazy, zapisujemy je tak: *dr. lub dra (doktora).*

- po skrótach składających się z pierwszej i ostatniej litery oraz jednej z liter środkowych oznaczających spółgłoskę, np. *mgr (magister), mjr (major), plk (pułkownik);*

- po skrótach jednostek miar i wag, np. *ha (hektar), kg (kilogram), cm (centymetr).*

Razem czy osobno?

Sprawdź się

To **naprawdę** nic trudnego. Piszemy **na pewno** tak:

na pewno	naprawdę
po południu	pośrodku
z powrotem	zresztą
w głęb	wspak
w ogóle	na co dzień
co najmniej	na razie
beze mnie	po prostu
po omacku	zniecka

Jak brzmi...

1. dopełniacz liczby pojedynczej wyrazu „krawat”?
a) krawata   b) krawatu

2. dopełniacz liczby pojedynczej wyrazu „kisiel”?
a) kiślu   b) kisielu

3. dopełniacz liczby mnogiej wyrazu „nerwy”?
a) nerwów   b) nerw

4. narzędnik liczby mnogiej wyrazu „konie”?
a) z końmi   b) z koniami

5. dopełniacz liczby mnogiej wyrazu „pokoje”?

a) pokoi   b) pokojów

Która forma jest poprawna?

ten podkoszulek	CZY	ta podkoszulka?
ten klusek	CZY	ta kluska?
ten gerber	CZY	ta gerbera?
ten rodzynek	CZY	ta rodzynka?
ten pomarańcz	CZY	ta pomarańcza?

Prawidłowych odpowiedzi szukaj w naszej gazecie.

Mów i pisz poprawnie!

ŹLE

DOBRE

ŹLE

DOBRE

w dniu dzisiejszym	dziś, dzisiaj
w miesiącu maju	w maju
siódmy luty	siódmy lutego
wracać z powrotem	wracać
w cudzysłowiu	w cudzysłowie
pod rząd	z rządu
odnośnie czegoś	odnośnie do czegoś

wydaje się być
10-cio metrowy
5-ty maja
półtorej litra
ta kontrol
swetr
kupować

wydaje się
10-metrowy
5. maja
półtora litra
ta kontrola
sweter
kupować

Przyjaciółka okłamała ją trzy razy **pod rząd z rządu**.

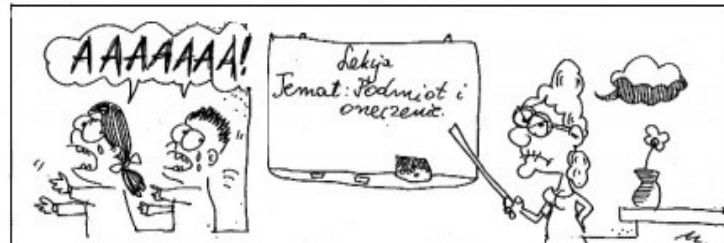

PO GODZINACH...

Dla jednych śmiertelne zagrożenie

Dla innych po prostu praca

Jasio wraca ze szkoły do domu. Ojciec pyta:
-Jasiu zdałeś.
-Tak, z 3a do 3b.

- Przeczytałeś Trylogię Sienkiewicza?
- To trzeba było przeczytać?
- Tak, na dzisiaj.
- O rany, a ja przepisałem...

- Co to jest lekcja?
- Jest to dłuższy okres potrzebny do przygotowania się do krótkiej przerwy.

ZŁOTE MYŚLI

*Przychodzę do ciebie z sercem na widelcu.
Trzeba pić żelazo póki gorące.
To jest sprawa życia po śmierci.
Pączki nierozłączki.
Pies sadownika.
Jak dasz ludziom palec, oni wejdą ci na głowę.
Marzysz o tych niebieskich Michałach!
Człowiek się stara. Orze jak noże.
Będę cicho jak miś pod miotłą
Cała moja robota jak psem o budę!*

(Autorką sentencji jest Violetta Kubasińska z serialu „Brzydula”).

NOWA POLSKA DEKLINACJA

intymnik—*kto? z kim?*
wygryźnik—*kto? kogo? dlaczego?*
łapownik—*kto? komu? ile?*
powodnik—*dla czego ja?*
dziwnik—*he?*
złodziejnik—*komu? gdzie? ile?*
politycznik—*kaolicja? z kim?*

HUMOR Z ZESZYTÓW

Antygonę pochowała brata, splunęła moralnie na króla i powiesiła się.

Cezary zupełnie sam wraz z tłumem ruszył na Belweder.

U pasa Gerwazego wisiał kaktus.

Nie wiadomo do dzisiaj, czy Homer był Grekiem, czy udawał Greka, czy go wcale nie było.

W wierszu "Pieśń o bębnie" bęben gra pierwsze skrzypce.

Odpowiedzi do zadania „Sprawdź się” ze str.3.

Poprawne formy:

- 1a – krawata (rzadziej 1b – krawatu)
- 2b – kisielu
- 3a – nerwów
- 4a – z końmi
- 5a lub 5b – pokoi lub pokojów
- ten podkoszulek
- ten klusek lub ta kluska
- ta gerbera
- ten rodzynek lub ta rodzynka
- ta pomarańcza

Polski kwartet. Grają (od lewej): Wojski (róg), Janko Muzykant (skrzypce), Wernyhora (lira), Szopen (fortepian).